
Г л а с н и к
Етнографског института
Српске академије наука и уметности

LIII

Београд 2005

Г

Е

И

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
LIII

Editor in chief:

Dragana Radojičić

Editorial board:

Gojko Subotić, Radost Ivanova, Natalija Puškareva, Elena Uzeneva, Elephterios Alexakis, Peter Slavkovsky, Sofija Miloradović, Bojan Žikić, Jelena Čvorović, Mladena Prelić, Ljiljana Gavrilović

Secretary:

Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of
associate member of SASA Vojislav Stanovčić at the VIII session,
Department of Social Sciences SASA, December 13th 2005

BELGRADE 2005

УДК 39(05)

ISSN 0350-0861

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

ЛШ

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Наталија Пушкарева, Елена Узенева, Елефтериос
Алексакис, Петер Славковски, Софија Милорадовић, Бојан Жикић, Јелена
Чворовић, Младена Прелић, Љиљана Гавриловић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на VIII седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 13. децембра 2005. године на основу реферата
дописног члана САНУ Војислава Становчића

БЕОГРАД 2005

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 35/III, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@sanu.ac.yu

Рецензент:
дописни члан САНУ Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод на енглески:
Јелена Чворовић

Коректор:
Марија Ђокић

Штампа:
Академска издања
Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије

Део радова у овом Зборнику резултат је рада на пројектима: Традиционална култура Срба – системи представа, обреда и социјалних институција (бр. 2157), Савремена сеоска и градска култура – путеви трансформација (бр. 1868), које је у целини финансирало МНЗЖС РС.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /
главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) –
Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 35/III), 1952 –
(Београд : Академска издања).– 24 cm

Годишње

ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института

COBISS.SR-ID 15882242

Садржај
Summary

Оригинални научни радови

<i>Lyle B. Steadman</i> , Australian Kinship	9
<i>Лајл Б.Стедман</i> , Сроднички односи код аустралијских Аборигина	19
<i>Наталја Л. Пушкарева</i> , „История повседневности“ и етнографическое исследование быта: расхождения и пересечения	21
<i>Natalija L. Puškareva</i> , Everyday Life through the Eyes of Ethnologists	34
<i>Jelena Čvorović</i> , Gypsy Ethnic Socialization in Serbia	35
<i>Јелена Чворовић</i> , Етничка социјализација Рома у Србији	48
<i>Младена Прелић</i> , Етничка егзогамија и идентитет: пример Срба у Будимпешти и околини	51
<i>Mladena Prelić</i> , An Example of Ethnic Exogamy and Identity: the Serbs in Budapest and its Surroundings	65
<i>Бојан Жикић</i> , Етнокултурна дуалност и (етнички) стереотипи	67
<i>Bojan Žikić</i> , Ethno-cultural Duality and (Ethnic) Stereotypes.....	81
<i>Сања Златановић</i> , Свакодневица у енклави	83
<i>Sanja Zlatanović</i> , Daily Life in the Enclave Vitina	92
<i>Мирјана Павловић</i> , Етницитет и интеграција у историјском контексту – Срби у Темишвару	93
<i>Mirjana Pavlović</i> , Ethnicity and Integration in the historical Context – Serbs in Timisoara	104
<i>Барош Слађана</i> , Ставови Срба повратника о етничком идентитету Срба и Хрвата	105
<i>Baroš Slađana</i> , The Attitudes of Serbian “Returnees”: About Identity of the Serbs and Croats	119
<i>Марија Црнић-Пејовић</i> , Смјешани бракови	121
<i>Marija Crnić-Peجویić</i> , Mixed Marriages	134
<i>Мирослава Малешевић</i> , „Оправослављење“ идентитета српске омладине	135
<i>Miroslava Malešević</i> , “Orthodoxing” the Identity of Serbian Youth	151

<i>Гордана Благојевић</i> , О рецепцији црквене византијске музике у Београду крајем 20. и почетком 21. века	153
<i>Gordana Blagojević</i> , On Reception of the Church Byzantine Music in Belgrade at the End of 20 th Century and Beginning of 21 st Century .	171
<i>Јана Баћевић</i> , Веронаука и(ли) евронаука: критика елемената реформе образовања 2000-2003.	173
<i>Jana Baćević</i> , Religious and Civic Education: A Critique of Elements of Educational Reform in Serbia 2000-2003.	185
<i>Александра Павићевић</i> , Шта ради и где седи „Бели анђео“?	187
<i>Aleksandra Pavićević</i> , The White Angel: Where He Sits and What He Does?.	195
<i>Љиљана Гавриловић</i> , Појединац и породица	197
<i>Ljiljana Gavrilović</i> , An Individual and His Family	212
<i>Јадранка Ђорђевић</i> , Полна припадност и наслеђивање	213
<i>Jadranka Đorđević</i> , Gender Affiliation and Inheritance	222
<i>Елена Узенева</i> , Джендър в български пословици	223
<i>Elena Uzeneva</i> , The Gender in Bulgarian Proverbs	231
<i>Драгана Радојичић</i> , Кречане/клагачине – занат који је изумро	233
<i>Dragana Radojičić</i> , Lime-Kiln - a craft not used any more	240
<i>Мирослава Лукић-Крстановић</i> , Етнографско тумачење публике: EXIT NOISE SUMMER FEST.....	241
<i>Miroslava Lukić-Krstanović</i> , Explaining the Audience in Ethnographic Discourse: EXIT NOISE SUMMER FEST.....	261
<i>Иван Ђорђевић</i> , Идентитет у 'виртуелној заједници': случај форума „Знак сагите“	263
<i>Ivan Đorđević</i> , Identity in a Virtual Community: the Case of Forum “The Sign of Sagita”	275
<i>Срђан Радовић</i> , Дневник о цунамију	277
<i>Srđan Radović</i> , Tsunami Diaries	291
<i>Милина Ивановић-Баришић</i> , Задушнице – вид комуникације живих са мртвима	293
<i>Milina Ivanović-Barišić</i> , Memorial Service – a Means of Communication with the Dead	305
<i>Данијел Синани</i> , Привидења у Западној Србији	307
<i>Danijel Sinani</i> , Apparitions in Western Serbia	319

<i>Марија Илић</i> , Фолклорни текст у процесу заборава	321
<i>Marija Ilić</i> , Folklore Text in a Process of Oblivion	335

Прегледни чланци

<i>Марина Мартинова</i> , Етнолошка наука у Русији. Нови пројекти Института за етнологију и антропологију Руске Академије Наука	337
<i>Marina Martinova</i> , Ethnology in Russia. The New Projects of the Institute of Ethnology and Anthropology, Russian Academy of Sciences	350
<i>Александар Крел</i> , Традиционалне такмичарске дечје игре као инструмент социјализације деце у Товаришеву	351
<i>Aleksandar Krel</i> , Traditional Competitive Childrens' Games as an Instrument of Socialization in Tovariševu	365
<i>Ласта Ђановић</i> , Зла судбина деце сурових родитеља	367
<i>Lasta Đarović</i> , Sad Destiny of the Children of the Cruel Parents	380
<i>Десанка Николић</i> , Старовлашки Ера ивањичког краја у Цвијићево и данашње време	381
<i>Desanka Nikolić</i> , Old-Vlah Era from the Ivanjica District: Construction from the Time of Jovan Cvijić and Contemporary Images.....	388
<i>Марко Стојановић</i> , Алтернативна медицина – исцелитељи душе	389
<i>Marko Stojanović</i> , Alternative Medicine – Soul Healers	400

Полемика

<i>J. Philippe Rushton</i> , Jared Diamond, <i>Guns, Germs and Steel: The Fates of Human Societies</i>	401
<i>Александар Палавестра</i> , Царед Дајмонд, <i>Микроби, пушке и челик. Судбине људских друштава</i>	413

Прикази

<i>Младена Прелић</i> , Скривене мањине на Балкану, ур. Биљана Сикимић	417
<i>Илдико Ердеи</i> , Дидара – прича о ходању „изван линија“ – Мирослава Малешевић, <i>Дидара – животна прича једне Призренке</i>	420
<i>Милина Ивановић-Баришић</i> , Тома Миленковић, <i>Калмици у Србији 1920- 1944</i>	423
<i>Горан М. Бабић</i> , Љубивоје Костић, <i>Мостови причају</i>	427
<i>Горан М. Бабић</i> , Светислав Вученовић, <i>Урбана и архитектонска конзервација</i> , том 1: Свет – Европа	429

Јадранка Ђорђевић

Етнографски институт САНУ, Београд
Jadranka.Djordjevic@sanu.ac.yu

Полна припадност и наслеђивање [□]

Посматрајући установу наслеђивања у социјалистичком периоду, аутор констатује да полна припадност представља главни параметар по којем се врши распоред наследних добара између наследника. У раду се објашњава веза између пола наследника и начина на који се регулишу наследно-својински односи између сродника у врањском крају. Самим тим се јавља потреба да се размотри и питање равноправности полова у социјалистичком друштву.

Кључне речи: наслеђивање, полна припадност, закон, обичајно право, социјализам.

Наслеђивање, према правном схватању, подразумева распоред заоставштине умрлог лица на његове наследнике.¹ Деоба наследних добара² се врши уз поштовање одређених правила. Позната је чињеница да у нашем друштву паралелно егзистирају два правна система. Упркос томе што државно законодавство, као и правна наука у целини, признаје легитимност само прописима нормираним законом, паралелно са њима јављају се и

[□] Рад је настао као резултат истраживања у оквиру пројекта број 2157: *Традиционална култура Срба – системи представа, обреда и социјалних институција*, финансираног од стране МНЗЖС РС.

¹ Видети: Б. Благојевић, *Наследно право у Југославији*, Права република и покрајина, „Савремена администрација“, Београд 1988, 3 – 5.

² Предмети наслеђивања, у правном смислу, могу бити материјална покретна и непокретна добра, као и извесна права и обавезе. Институција наслеђивања се у оквиру правне етнологије посматра много шире. Наследна добра се, према етнолошкој концепцији наслеђивања, деле на материјална, социјална и социо-духовна добра (N. Pavković, *Etnološka koncepcija nasleđivanja*, *Etnološke sveske* IV, Beograd 1982, 31 – 33). Аутор у начелу прихвата поменути поделу, с тим да у раду износи оне резултате до којих се дошло анализирајући наслеђивање следећих материјалних непокретних и покретних добара: стамбени објекти, обрадиве површине, превозна средства, пољопривредни прикључци, оружје и штедне књижице. Констатовано је да кулминира колизија између обичајног права и законодавства при наслеђивању управо поменутих наследних добара.

обичајно-правна начела. Примарна разлика између једног и другог правног система, када је у питању регулисање наследно-својинских односа, испољава се приликом одређивања наследника. Наиме, према обичајно-правним начелима сродници женског пола не наслеђују, поготово не непокретности. Женско дете, у складу са тим неписаним правилима, има право једино на девојачку спрему, односно на мираз.³ Закон о наслеђивању,⁴ за разлику од наведеног правног система, не прави разлику између полова када је у питању одређивање наследника.

Наследни односи су се у врањском крају у периоду социјалистичког друштвеног уређења регулисали у складу са обичајно-правним начелима.⁵ Изузетак представљају примери када у породици нема мушког потомства. У том случају се као наследници непокретних породичних добара, тј. куће и

³ Потребно је нагласити да постоји не само термилошка, већ и суштинска разлика између мираза и девојачке спреме, мада Врањанци наведене изразе често користе као синониме. Мираз као институција више не постоји у проучаваној средини, али се и даље користи сама лексема за поклон који родитељи дарују кћерки приликом удаје. Саставни део мираза могу да буду и непокретности, рецимо њива или ливада, али само у случају када у породици нема мушког потомства. Економска вредност мираза зависи и од материјалних могућности родитеља. Тако постоје примери да кћер добије у наследство и непокретност (њиву, виноград), иако има брата. Међутим, њен наследни део је у том случају неупоредиво мањи, такођећи незнатан у односу на наследни део брата. За разлику од наведеног, девојачка спрема, односно „ру'о“, како наводе казивачи, подразумева само тканине и одевне предмете које девојка добија приликом удаје. Наравно да економска вредност девојачке спреме такође зависи од материјалних могућности родитеља.

За потпуније објашњење установе мираза у врањском крају видети радове: В. Николић-Стојанчевић, *Врањско Поморавље, Етнолошка испитивања*, Српски етнографски зборник књ. LXXXVI, Београд 1974, 432 – 433; С. Златановић, *Значењски склоп традицијске свадбе – Врање и околина*, у: *Ethnologie* 4, издато од: Друштво DIOS, Balkanski institut po ethnologie, Софија 2001, 7 – 49.

⁴ Мисли се на Закон о наслеђивању из 1955. године. Данас се наслеђивање регулише према Закону о наслеђивању из 1995. године. Премда, између оног првог и овог сада важећег нема суштинских разлика.

⁵ Емпиријско истраживање, чији се резултати износе овом приликом, вршено је у граду Врању и оближњим селима током 2002. године. Проучавање установе наслеђивања још увек је у току. С обзиром на то, овај прилог представља прегледни рад у којем су изнета конкретна запажања у вези са регулисањем наследно-својинских односа на овом подручју у другој половини XX века. Током истраживања су консултовани различити извори и одговарајућа етнолошка, правна и социолошка литература. Етнографски материјал је сакупљен применом основних метода теренског рада – опсервација са партиципацијом, интервјуисање и вођење неформалног разговора са казивачима. У разговору су учествовали казивачи оба пола, који су рођени и живе у Врању, а стари су између 25 и 75 година. Посебну групу испитаника чине казивачи чије су информације дате на основу њиховог професионалног искуства. Ради се о правницима, адвокатима и судијама. Другу врсту извора представљају оставински списи. Поменути архивска грађа је прикупљена у архиви Општинског суда у Врању. У истраживачком поступку су, осим поменутог, консултовани: закони о наслеђивању РС (из 1955. и 1995. године) и закон о пољопривредном земљишном фонду општенародне имовине и додељивању земље пољопривредним организацијама (објављен у: *Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије*, Број 22, Год. IX, Београд 1953, 205 – 209).

пољопривредног земљишта, јављају кћери. Одступање од поменутог правила је било могуће и приликом наслеђивања „мајковине“.⁶

Обичајно-правно схватање да је мушко дете једини наследник⁷ породичне имовине⁸ стоји у тесној вези са схватањем обавеза деце према родитељима. Старање о родитељима, како наводе казивачи, сматра се задужењем мушког детета, тј. сина. Он за пружање помоћи, што се уједно сматра и његовом моралном обавезом, добија надокнаду. Надокнаду, у ствари, чине покретна и непокретна добра која син наслеђује након смрти родитеља, односно оца.⁹ Потомци мушког пола сматрају се јединим наследницима породичне имовине из још једног разлога – син не само што наслеђује материјална добра, већ уједно постаје наследник и социјалних добара. Он задржавањем презимена наставља „лозу“, тј. продужава линију оне крвнородничке заједнице из које потичу његов отац и деда по оцу, као и остали њихови преци. Положај особа женског пола у сродничкој структури разликује се у односу на положај особа мушког пола. А као основни разлог за неравноправни положај кћери, када је у питању наслеђивање имовине родитеља, наводи се чињеница да она удајом излази из породичног дома. Самим тим се не прекидају сродничке везе са примарном породицом, али се мења презиме. Судаћи према тим параметрима, примарни утицај при избору наследника над непокретном имовином имају социјална, а не материјална добра, односно – наследник социјалних добара биће и наследник материјалних. Премда, у суштини, разлика између наслеђивања једне и друге врсте добара не постоји, јер се и материјална и социјална добра наслеђују патрилинеарно. Међутим, постоје примери, додуше засад малобројни, нарочито у проучаваној средини, који наводе на помисао да за

⁶ „Мајковина“ је израз који се у проучаваној средини користи за означавање добара која су била у својини мајке. Заоставштину мајке могу чинити покретна (шиваћа машина, намештај) и непокретна (њива, ливада, воћњак, виноград или плац) добра и њих су, поштујући обичајно-правна начела, наслеђивале кћери.

⁷ Уколико родитељи имају сина и кћерку или сина и више кћери, онда се за то мушко дете користи израз *јединак син* или *јединац*. Употреба наведених назива за сина који нема браћу у складу је са обичајно-правним схватањем да је син – као једини мушки потомак – и једини наследник. Употреба израза „*јединац*“ у поменутом контексту веома добро илуструје положај женског детета у породици, у којој се традицијски обрасци понашања прихватају као императив.

⁸ У раду се користи израз *породична имовина*, иако су скоро сва покретна и непокретна добра која користе сви чланови породице, у формалном погледу, у својини једног њеног члана, најчешће оца, односно мужа. Та имовина није колективна са аспекта њеног поседовања, али јесте са аспекта располагања њоме. Аутор сматра да је употреба израза *породична имовина* оправдана из још једног разлога: она је, уколико није у целини наслеђена, стицана заједничким улагањима брачног пара или родитеља и деце заједно.

⁹ Наведено је да се као носилац имовинских права над породичном имовином најчешће јавља отац. Због тога се и наслеђивање исте врши након његове смрти, а не након смрти мајке. Самим тим смрт мајке иницира наслеђивање породичних добара само у случају када је она била власник имовине или њеног једног дела, а такви примери су у проучаваном периоду били ретки.

неравноправност особа женског пола у наслеђивању материјалних добара није одлучујуће њихово ненаслеђивање социјалних добара.¹⁰ По свему судећи, суштина проблема није у томе што ће услед наслеђивања непокретности од стране особа женског пола доћи до уситњавања имања,¹¹ већ у чињеници да ће део имања припасти афиналној сродничкој групацији, односно другој фамилији. У прилог овом схватању иде и податак да до сукоба сродника долази због неусаглашених мишљења о расподели непокретних, а не покретних добара. Покретна имовина, иако може да се наслеђује из генерације у генерацију, колико год била материјално вредна, нема исто значење као непокретна. Самим тим, наслеђивање покретних добара од стране особа женског пола није спорно.

Социјалистичко друштво у Србији је, следећи идејни програм Комунистичке партије, тежило да постане савремено. То је, између осталог, захтевало да се „раскрсти“ са свим оним што конотира прошлост и традицију или заосталост. У оквиру установе наслеђивања то је подразумевало сузбијање неједнакости полова. У том смислу доношење Закона о наслеђивању 1955. године представља најрадикалнији потез нашег послератног законодавства. На самом почетку овог закона стоји: „Грађани су, под истим условима, равноправни у наслеђивању. Мушка и женска лица равноправна су у наслеђивању“.¹² Међутим, особе женског пола су се, упркос законом нормиране равноправности, при давању својих наследничких изјава у више од 80 % примера позивале на члан 136 или, евентуално, на члан 139 Закона о наслеђивању.¹³ То конкретно значи да су се одрицале свог наследног

¹⁰ Овде се, конкретно, мисли на оне случајеве када жена приликом склапања брака задржава презиме оца, односно када девојачком презимену додаје презиме мужа. Осим тога, постоје и реверзибилне ситуације – када особе женског пола наследе непокретност, али не и презиме. Таквих примера има небројено, рецимо, у Бугарској, у постсоцијалистичком периоду. Тако се намеће закључак да веза између наслеђивања материјалних и социјалних добара ипак није нераскидива. Ауторка је тај проблем у целини разматрала у: *Наслеђивање у постсоцијалистичком периоду у Бугарској и Србији*, у: *Всекидневната култура на Българите и Сърбите в постсоцијалистически период*, Софија 2005, 175 – 185.

¹¹ Није искључено да је обичајно-правним нормама особама женског пола онемогућено наслеђивање непокретности са намером да се спречи уситњавање имања. Међутим, како онда објаснити наслеђивање породичне имовине од стране мушких потомака који су изједначени у наслеђивању. Изворна грађа којом аутор располаже води закључку да управо деоба породичне имовине између мушких потомака резултује уситњавањем непокретних добара (пре свега – обрадивих површина).

¹² Члан 4 Закона о наслеђивању – са објашњењима и напоменама, у издању Архива за правне и друштвене науке, Београд 1955, 7.

¹³ Наш Закон о наслеђивању познаје два могућа начина регулисања наследства када је у питању неприхватање наследног дела. Један подразумева одрицање од наследства (члан 136, 1955, 42), а други – уступање истог у корист једног или више сунаследника (члан 139, 1955, 42). На избор начела према којем су особе женског пола поступале утицало је у послератном периоду, првенствено, обичајно-правно схватање. Сестра никако није желела да „узме“ свој део наследства. У том смислу је њој, у принципу, било свеједно како ће изјава да гласи. Последице које проистичу из њене наследничке изјаве небитне су за њу.

дела у корист сунаследника мушког пола, односно да су поступале у складу са обичајно-правним, а не законским прописима о наслеђивању.

Наследничке изјаве особа женског пола¹⁴ најчешће су гласиле: „не тражим ништа, јер сам измирена у свом делу“, или „не примам се наслеђа, из заоставштине не тражим ништа“, или „заоставштину покојног НН ме не интересује, јер од исте ни досад нисам имала користи“. Формулација наведених изјава указује на схватање које је присутно код великог броја Врањанаца – да је женско дете добијањем поклона приликом удаје „измирено“, односно – да су јој је већ тада дата добра која јој, према начелима обичајног права, припадају.

Женин основни мотив за одрицање од наследног дела јесте жеља да очува складан однос са најближим крвним сродницима: „Оћу да имам род, да имам код кога да одем“. Оне у образложењу својих поступака истичу: „Оћу да имам брата, да ме братанци не гађају са камење сутра“. Казивачи, такође, наводе: „Одрекла се имања да би имала род“. За потпуније разумевање проблема индикативна је и следећа изјава: „Не тражим ништа, само нек чува родитеље“. Из тога се може извести закључак да особе женског пола очекују противуслугу, а то је – да их брат поштује и да брине о родитељима.

Наведено показује да је у врањском крају у периоду социјалистичког друштвеног уређења превладало обичајно-правно схватање права појединца на наслеђивање заоставштине покојног оца или мајке. Особе женског пола нису се прихватале наследства, осим у изузетним ситуацијама. Постојање

Међутим, посматрано са законодавног аспекта, није свеједно како ће изјава да гласи. Различите наследничке изјаве производе различито правно стање. У случају када се наследник одрекне свог наследства, он престаје да се сматра наследником (сматра се да никад ни није био у том својству) и, самим тим, лишава своје потомке права на наследство које би им, евентуално припало. У другом случају, када наследник свој део уступа, он ипак задржава то своје право. Међутим, целу ситуацију је потребно посматрати и са практичне стране. Наиме, приликом наслеђивања се плаћају извесне судске таксе и порез. Поучене од стране судије у вези са својим правима и финансијским последицама које имају наследничке изјаве, жене се махом одлучују за регулисање наследства према члану 136. У том погледу је запањујући податак да жени последице њене наследничке изјаве нису битне, а важно јој је да се избегну судски трошкови који, узгред речено, и нису толико високи да би било потребно избећи их уколико је то могуће. Самим тим је мало вероватно да би наследничке изјаве гласиле другачије уколико не би било судских трошкова и пореза. Уједно се намеће закључак да њихово постојање, на извештан начин, доприноси примени обичајно-правних начела приликом наслеђивања.

¹⁴ Упркос томе што се у раду говори углавном о положају кћерке, односно сестре, треба рећи да је приликом истраживања узето у обзир да се уз кћер, односно сестру, као наследник женског пола појављује и супруга, односно мајка. Њена, законом стечена права у оквиру институције наслеђивања неколико су другачија од права кћери. Упркос томе, оне су се након смрти мужа, непосредно након Другог светског рата и неко време након њега, најчешће одрицале свог наследног дела у корист сина или синова. Данас поступају исто уколико живе са сином у заједничком домаћинству. У том погледу готово да не постоје разлике између положаја супруге, односно мајке, и положаја кћери, односно сестре, када је у питању наслеђивање. Њихови положаји се и неће разликовати све док и једна и друга буду поступале у складу са нормама обичајног права.

сукоба између сестре и брата наводи се као један од таквих случајева. Међутим, независно од разлога који је подстакао сестру да се не одрекне свог наследног дела, околина њено поступање осуђује, што најбоље илуструје реченица: „Проклетница узела брату имање“. Највећој критици су подвргнуте оне жене које су „узеле“¹⁵ свој део, а живе у другом граду или иностранству, јер у таквим околностима реално постоји мала вероватноћа да ће то имање (њиве, ливаде, породична кућа или стан) обрађивати и плодуживати. Међутим, када се тражи образложење од жена које су, или би евентуално, поступале мимо обичаја, најчешће се добија одговор: „хоћу да имам успомену на родитеље, на татковину“ или „хоћу да ми деца знају одакле потичем“. У прилог наведеном схватању истиче се како „земља није да се богатиш, већ да имаш успомену“. Из наведеног произилази да особе женског пола породичну имовину или, боље речено, имовину својих родитеља доживљавају као социјално добро. Оне не мисле да ће тиме што су наследиле део те имовине поправити своју материјалну ситуацију, а и – реално гледано – нема могућности да до тога дође. Међутим, у опозицији са овим је мишљење и мушких и женских испитаника да „женско неће да узима тамо где нема користи“. То би значило да сестре прихватају наследство само у случају када имање чији део наслеђују има извесну економску вредност. Подаци којима се засад располаже не иду у прилог наведеном. Стога се не може прихватити, као једино могуће објашњење, да жеља за стицањем богатства представља примаран разлог за неуступање наследног дела од стране женског пола, поготово ако се узме у обзир чињеница да жене социјалне вредности стављају изнад материјалних. Наиме, особе женског пола су свесне последица свог поступања. Оне знају да се евентуална материјална корист коју би имале уколико би наследиле део из заоставштине покојног оца, односно родитеља, никако не може упоредити са оним што би у том случају изгубиле, а то је складан однос са братом и осталим сродницима.

Потребно је такође истаћи да особе мушког и женског пола не виде и не доживљавају на исти начин наслеђивање породичне имовине. Претпоставља се да та врста неусаглашености произилази из њихових различитих улога и положаја у породици и друштву, који су као што знамо биолошки условљени, а друштвено детерминисани. Испоставља се да кћи, односно сестра, одрицањем од наследства не доприноси у толикој мери очувању целине породичног имања, колико задржавању братовог статуса у друштву. Сестра је тиме што је „оставила брату имање“ показала не само да га поштује и воли, како сматрају казивачи, већ је – уствари – јавно потврдила његов ауторитет и статус у породици. Претпоставља се да је брату управо из тог разлога важно како ће сестра поступати приликом регулисања

¹⁵ Овом приликом се скреће пажња на језичке конструкције којима се објашњава поступак сестре приликом одрицања од свог наследног дела: „узела брату“, „не тражи ништа од брата“, „одрекла се у корист брата“. Из наведених реченица се јасно разазнаје ко су главни актери у драми и какве су им улоге, а из контекста у којем се користе поменуте реченице може се закључити ко се сматра наследником породичне имовине. Све се чини тако јасним и нормалним као да остале могуће комбинације и расподеле улога и не постоје.

заоставштине покојног оца или мајке, а да је практична страна њене одлуке – распарчавање имања – од секундарног значаја. Посматрано из те перспективе, посве је разумљиво да ће брат у случају када сестра прихвата свој наследни део јавно манифестовати своје противљење због њене одлуке, и то тако што ће прекинути њихову комуникацију. С обзиром на то, стиче се утисак да брат улази у сукоб са сестром у намери да сачува не само свој пољуљани статус, већ и углед фамилије из које потиче и чијим се наследником сматра.¹⁶ Чињеница да непокретна добра која су предмет спора имају одређену економску вредност, за коју казивачи сматрају да утиче на крајњи исход при деоби заоставштине, по свему судећи, небитна је брату и осталим сродницима који га подржавају у спору са сестром. У прилог овом запажању иде податак да до сукоба између брата и сестре долази независно од материјалне вредности добара која се наслеђују.

У анализи односа полова у наслеђивању посматрана је и улога брачног партнера. Наиме, Врањанци сматрају да је супруг, тј. зет, главни иницијатор за поступање кћери, односно сестре, мимо обичајног права. Казивачи истичу како муж „натера жену да узме део“. Међутим, судећи по томе што жене приликом наслеђивања ретко остварују своје законом стечено право, такве ситуације нису честе, али не зато што жене „не слушају“ своје мужеве, већ због тога што је далеко више оних мужева који ни у ком случају неће допустити жени да „узме брату имање“. Мушкарац, уколико не жели да се подвргне критици и осуди од стране оних који подржавају обичајно-правна правила понашања, неће дозволити да жена уради нешто што та иста средина тумачи као неморално и срамно понашање. Из наведеног произилази да се припаднице женског пола налазе у позицији која им пружа две могућности – да наруше или да сачувају друштвени статус и положај особа мушког пола. Претпоставља се да је због тога неопходно да жена буде под контролом мужа и брата. Другим речим – мушка моћ се базира на контроли жена.

Положај жене у наслеђивању јесте само један од показатеља да је у нашем социјалистичком друштву постојала полна дискриминација. У складу са тим се поставља питање: да ли жене, у случају да наследе непокретност, постају равноправне са сунаследницима мушког пола.

Потребно је истаћи да многе од њих познају закон и права која им по тој основи припадају. Свесне су, такође, свог неравноправног положаја у

¹⁶ Потребно је скренути пажњу на чињеницу да се особе мушког пола не понашају према свим женским сродницима на исти начин. Наиме, уколико се мушкарац као брат противи да родитељи на било који начин помогну сестри или јој оставе у наследство неки део непокретности, утолико се мушкарац као отац понаша другачије. Наиме, „гледаће“, како кажу Врањанци, да помогне кћерки. У којој мери и на који начин зависи првенствено од његове материјалне ситуације. Из наведеног произилази да код особа мушког пола постоји дихотомија у понашању и прихватању начела обичајног права приликом наслеђивања. Поменуто понашање оца према кћерки представља једну од трансформација у понашању родитеља према њој. Поменута промена, као и низ других које се тичу регулисања својинских и наследних односа, одвија се постепено, а паралелно са променама у сродничкој структури породице и економској сфери живота.

друштву. Осим тога, одрицање од свог наследног дела у корист брата буди код жена осећај неправедности. Њихово емотивно доживљавање те ситуације илуструје следећа реченица: „Криво ти ако не добијеш ништа“. Чињеница је да оне наслеђивање и не сагледавају као могућност да измене свој положај у породици и друштву, или да поправе своју материјалну ситуацију. Уколико и реше да прихвате наследство, наведено се не јавља као примаран разлог. Жене знају да тиме што ће наследити део породичне имовине и остварити своје законско право, у суштини, неће постати равноправне. Самим тим, обичајно-правно схватање којег се придржавају приликом доношења одлуке о ненаслеђивању одаје утисак јаког чиниоца, који њихове личне потребе и жеље оставља по страни. Положај особа женског пола у таквој друштвеној атмосфери може се такође посматрати као „конфликт са собом, јер имају ставове које друштво не прихвата“.¹⁷ Све то, у ствари, указује на амбивалентност ситуације у којој се налазе жене као наследнице.

Судећи према досад изнесеним запажањима, главни чувари обичајног права су жене, што представља својеврсну контрадикторност. Обичајно-правна начела поштују, и опходе се у складу са њима, особе које су тим истим правилима постављене на маргину и обесправљене.

Наведено води закључку да је судска пракса у проучаваном периоду у мањој мери била одраз закона, а у већој одраз обичајно-правног одређивања положаја особа женског пола у наслеђивању. Поменути законским прописима се, у извесном смислу, омогућава примена обичајно-правних начела у оквиру позитивноправног система.¹⁸ На тај начин се на легалан начин решава проблем искључивања женских сродника из наслеђивања. Укидање и сузбијање неравноправности полова у наслеђивању, с обзиром на све досад речено, може се посматрати као нереализована идеја која је у старту погрешно осмишљена. Очигледно је илузија да социјалистичко или било које друго друштвено-политичко уређење¹⁹ у Србији може својим законодавним системом постићи равноправност полова у наслеђивању и на тај начин разрешити дуализам између обичајног права и закона. Наиме, постизање равноправности полова у наслеђивању јавља се као примаран проблем када је у питању превазилажење колизије између та два правна система. Решити га, по свему судећи, немогуће је, премда – како показује ово, али и нека друга

¹⁷ М. Благојевић, *Родитељство и фертилитет*, видети у: Србија крајем 90-их, Институт за социологију Филозофског факултета у Београду, Београд 1997, 161.

¹⁸ У оквир проучавања установе наслеђивања неминовно улази и питање међусобног односа и утицаја обичајног права и државног законодавства. С обзиром на то да посматрање тог проблемског склопа превазилази оквире овог рада, остаје да се поменуто питање размотри неком другом приликом.

¹⁹ Судећи према резултатима истраживања наследно-својинских односа у врањском крају у постсоцијалистичком друштву, ни садашње демократско друштвено-политичко уређење неће решити проблем неравноправности жена у наслеђивању, а ни и у осталим сферама живота и рада, јер није проблем у самој идеји водиљи коју одређени политички систем пропагира, већ у некомпатибилности те идеологије са постојећим животним околностима.

истраживања обичајног права код нас – значајну улогу у том покушају има судска пракса.²⁰

Из наведеног, такође, произилази да за мењање одређеног мисаоног склопа свакако није довољно постићи само равноправност у наслеђивању, премда она може бити почетак кретања у правцу веће еманципације жена у српском друштву. Међутим, претпоставља се да је нереализацији идеје о једнакости полова у социјализму допринело управо погрешно тумачење процеса еманципације. Еманципација је „схватана као прости збир старих и нових улога, чији резултат опет ни на који начин не сме да поремети традиционалне положаје и односе међу половима“.²¹ Наведено нас наводи на закључак да је еманципацију жене у социјалистичком друштву било немогуће реализовати у потпуности, јер се у покушају постизања њене равноправности и даље подржавала традицијска улога мушкарца – како у породици, тако и друштву. Све док се постизању равноправности полова тежи тако што се положај и улога жене разматрају одвојено од положаја и улоге мушкарца, равноправност ће бити само идеја која је теоријски савршено разрађена, али у пракси неостварива, јер као што се испоставило: „законом нормирана равноправност полова није друштвено призната“.²²

²⁰ О улози судске праксе у превазилажењу колизије између обичајног и позитивноправног система видети код: Љ. Гавриловић, *Судска пракса као превазилажење колизије између обичајног и позитивног права*, Етнолошке свеске VIII, Београд – Крушевац 1987, 141 – 145.

²¹ М. Малешевић, *Осми март – од утопије до демагогије*, Гласник Етнографског института САНУ XXXVI – XXXVII, 53 – 80, Београд 1988, 66.

²² Љ. Гавриловић, *Додељивање деце после развода брака као показатељ положаја жене у друштву*, Етнолошке свеске VI, 11 – 16, Београд 1985, 15.

Jadranka Đorđević

Gender Affiliation and Inheritance

Key words: inheritance, gender, law, customary law, socialism.

Looking at the inheritance matter in the socialist period, the author concludes that it was based solely on gender. This paper explains the relationship between gender, inheritance, ownership and possessions among kinsmen in the Vranje district. During the socialist period so called customary law of inheritance (a right to inherit a deceased father, that is, a mother) was socially and legislatively accepted. The women from the Vranje district are aware of their unfair position in matters of inheritance, but also they know that even if they are to inherit a property they will not become equal to men. It is obvious that it was an illusion that a socialist organization with its legislative system (or any other, as a mater of fact) could establish the gender equality in inheritance and thus solve the dualism between the customary law and the law.